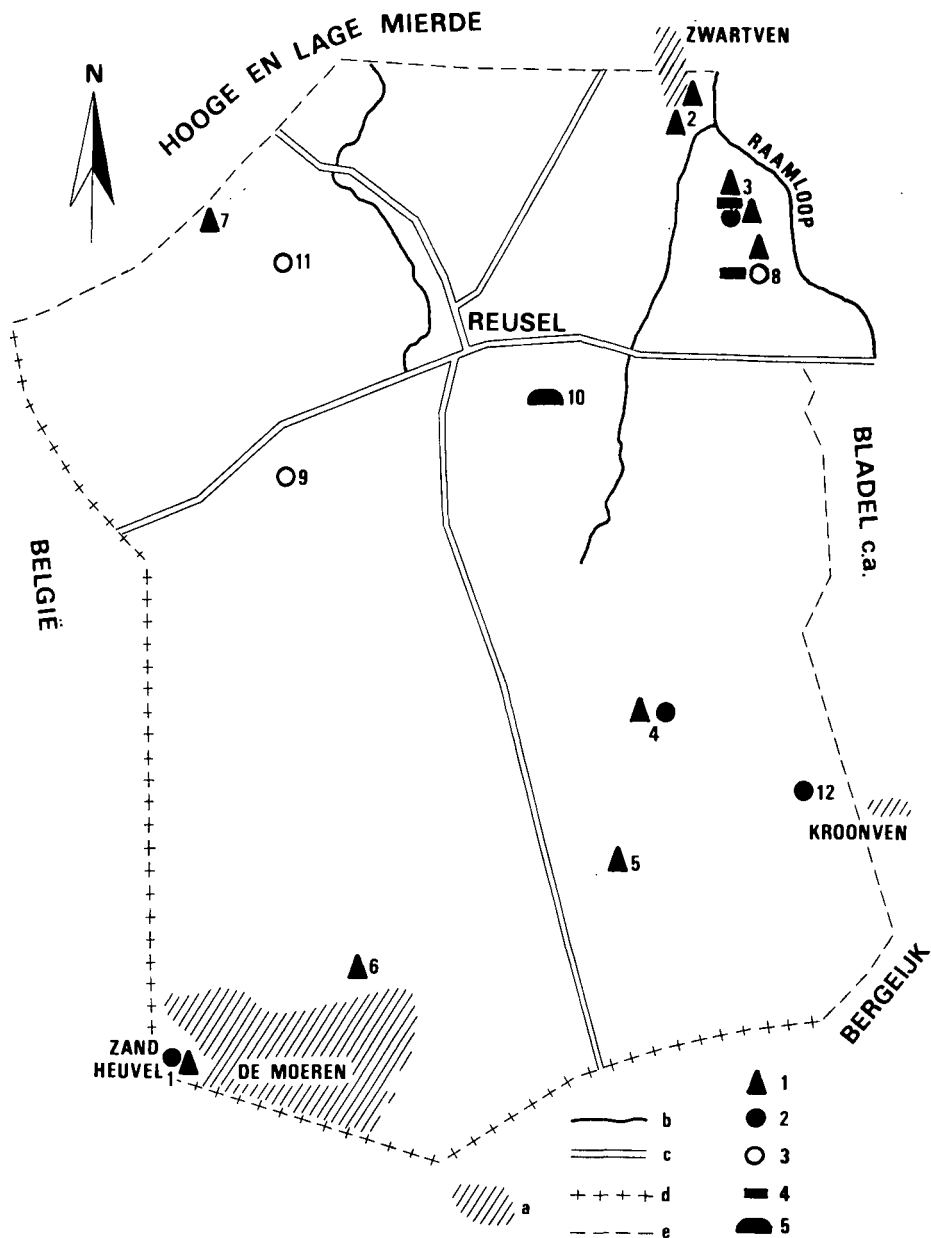

ARCHEOLOGISCH OVERZICHT VAN DE GEMEENTE REUSEL

In de jaren zestig en het begin der jaren zeventig publiceerde de heer Beex, destijds provinciaal archeoloog van Noord-Brabant, van een aantal Kempische gemeenten een „archeologisch overzicht”. Het was een opsomming van de in een bepaalde gemeente bekende archeologische vindplaatsen en de hier gedane vondsten. Over Reusel is een dergelijk overzicht nog nooit verschenen. Het onderhavige artikel poogt in deze leemte te voorzien en zo de Reuselnaren en andere belangstellenden een indruk te geven van het vroegste verleden van dit dorp. Het spreekt voor zichzelf dat de algemene informatie over de afzonderlijke perioden hier tot een minimum moet worden beperkt. Belangstellenden die zich nader willen oriënteren in de prehistorie van de Kempen zou ik daarom willen verwijzen naar het handboek van De Laet. ¹⁾ Hier kan men ook een verdere literatuuropgave vinden.

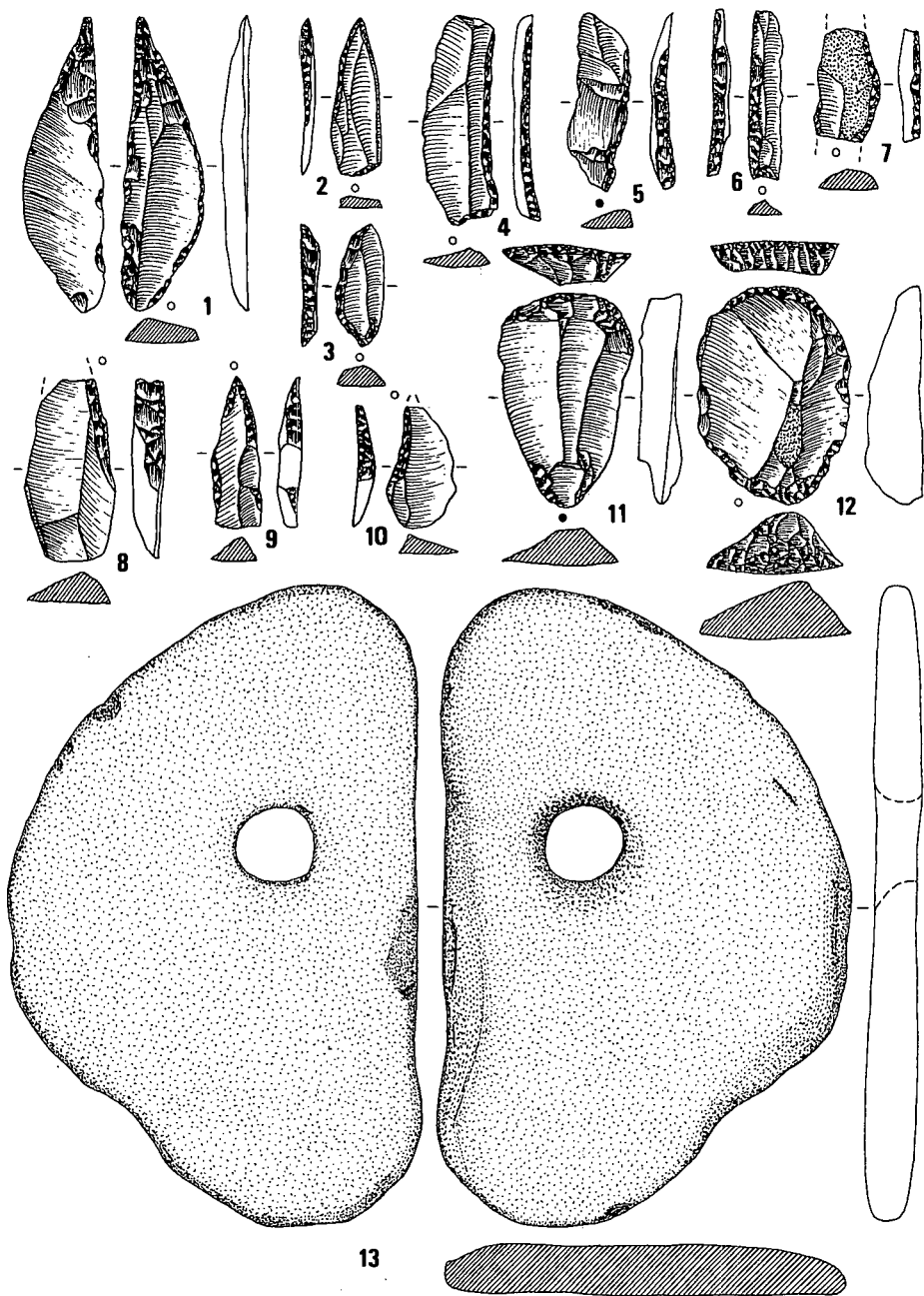
Mesolithicum (8000-4000 v. Chr.)

Duidelijk herkenbare vondsten uit de Oude Steentijd of het Paleolithicum zijn tot op heden uit Reusel niet bekend. Mensen uit de Midden-Steentijd lijken voorlopig de eersten die hun sporen hier hebben nagelaten. Het best bekend is de nederzetting in *De Moeren*, in de uiterste zuidwesthoek van de gemeente (zie afb. 1, nr. 1). Op het thans enigszins beboste terrein, genaamd De Zandheuvel, verzamelde de heer A. Jansen uit Reusel in de aanvang der zestiger jaren enige honderden vuurstenen artefacten ²⁾. Een kleine proefgraving vond zelfs plaats, waaruit bleek dat het grootste deel van de con-

Afb. 1: *Verspreidingskaart van de archeologische vondsten in de gemeente Reusel. Schaal 1 : 50.000. Tek. Nico Arts.*

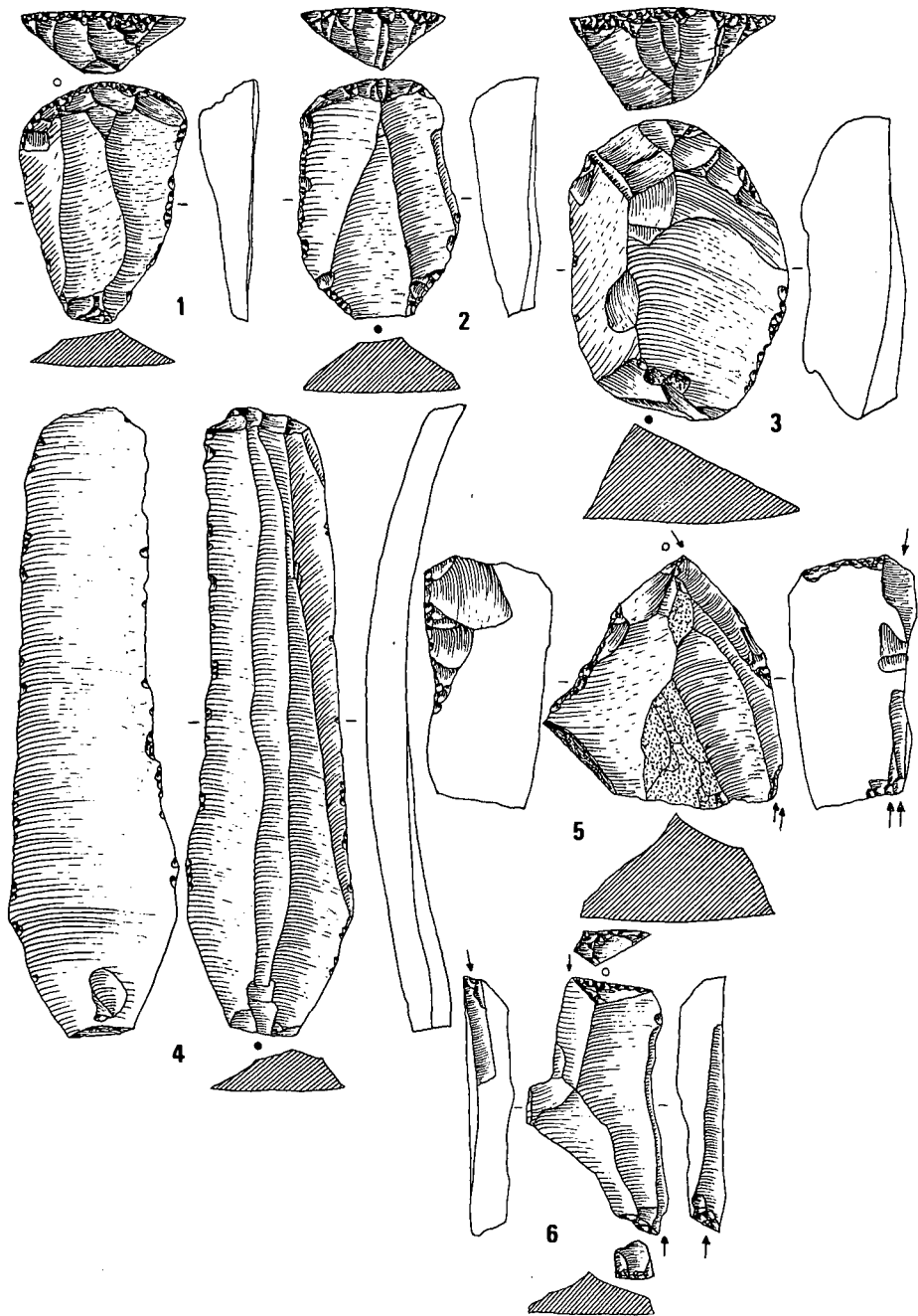
1. Mesolithische vondsten	a. ven/moeras
2. Neolithische vondsten, evt. nederzetting	b. beekloop
3. Neolithische bijl, losse vondst	c. weg
4. vondsten urnenveldentijd	d. rijksgrens
5. nederzetting Romeinse tijd	e. gemeentegrens

Afb. 2: Mesolithische werktuigen van De Moeren, Reusel.

Schaal 1 : 1. Tek. Nico Arts.

1. feuille de gui, 2. C-spits, 3. segment, 4. driehoekige steilgeretoucheerde kling, 5. steilgeretoucheerde kling, 6. driehoekige steilgeretoucheerde kling, 7. gebroken steilgeretoucheerde kling, 8. gebroken B-spits, 9. B-spits, 10. gebroken B-spits, 11. korte eindschrabber, 12. dubbele eindschrabber, 13. doorboord retouchoir van leisteen.

Afb. 3: Mesolithische werktuigen van De Moeren, Reusel.

Schaal 1 : 1. Tek. Nico Arts.

1. korte eindschrabber, 2. korte eindschrabber (Wommersomkwartsiet), 3. eindschrabber (Neolithisch?), 4. afgeknotte kling met gebruiksretouche, 5. meervoudige steker (RA+A), 6. meervoudige steker (RA+A).

centratie door vroegere zandafgravingen sterk gestoord was (mondelinge mededeling H.C. Kuenen, Veldhoven). Onder de typisch Mesolithische werktuigen (zie afb. 2 en 3) bevinden zich schrabbers, verschillende typen spitsen, enkele stekers en een aantal steilgeretoucheerde of afgeknotte klingen.

Een bijzondere vondst vormt een doorboord, plat stuk leisteen, dat wellicht als retouchoir werd gebruikt. Daar deze nederzetting vrijwel geheel omsloten was door uitgestrekte moerassige vennen ligt het voor de hand dat de groep mensen zich hier bezighield met speciale en wellicht ook seizoensgebonden activiteiten, zoals visvangst, jacht op waterwild en het verzamelen van hazelnoten. Op typologische gronden zou men deze nederzetting in het boreale Mesolithicum kunnen dateren (ca. 6000 v. Chr.)³⁾.

Behalve in De Moeren zijn op een aantal andere plaatsen in de gemeente vuurstenen artefacten uit het Mesolithicum aangetroffen. Het gaat om vondsten uit *Het Molenheike* (ten zuiden van het Hulselse Zwartven, vgl. afb. 1, nr. 2)⁴⁾, *Het Hoevenheike* (langs de grens met Bladel, vgl. afb. 1, nr. 3)⁵⁾, *De Peel* (bij de brandtoren, zie afb. 1, nr. 4)⁶⁾, ten noorden van de *Burg. Willekenslaan* (afb. 1, nr. 5)⁷⁾, ten noorden van *De Moeren* (afb. 1, nr. 6)⁸⁾, langs de *Belevensche Loop* (afb. 1, nr. 7)⁹⁾, en op het terrein *De Laagte* (afb. 1, nr. 8)¹⁰⁾. In de meeste gevallen gaat het echter om een zeer beperkt aantal artefacten, waaruit voorlopig geen nadere conclusies te trekken zijn.

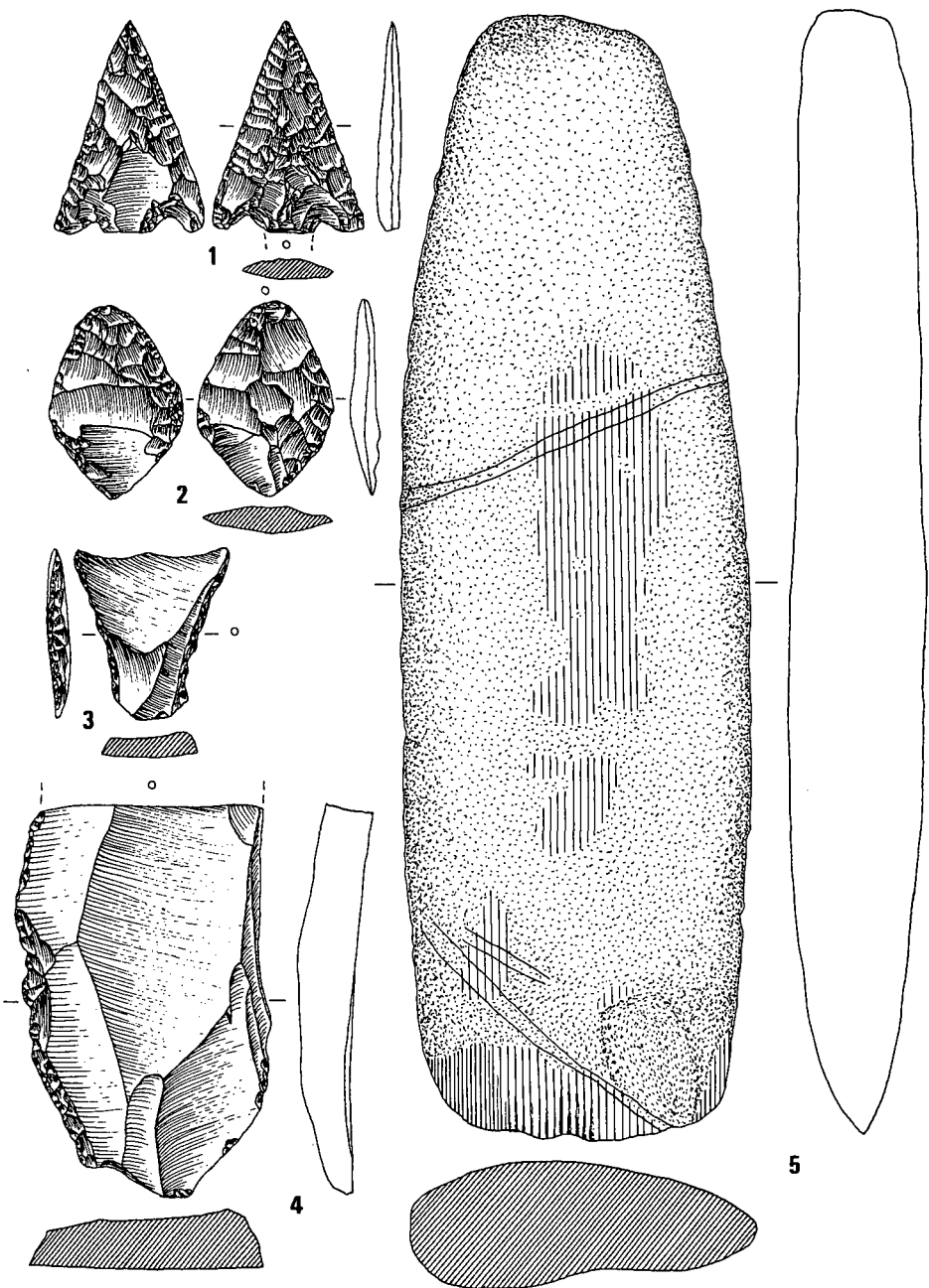
Neolithicum (4000-1500 v. Chr.)

Uit deze periode dateren een viertal in Reusel gevonden stenen bijlen, wellicht gebruikt voor het kappen en bewerken van hout. Het gaat echter in alle gevallen om losse vondsten, hetgeen een nadere datering onmogelijk maakt. Een geklopte en gedeeltelijk gepolijste bijl van kwartsiet (zie afb. 4, nr. 5) werd in 1974 door Gerard Roymans uit Bladel gevonden op het al genoemde terrein *De Laagte*, gelegen aan de westzijde van het dal van het riviertje De Raamloop¹¹⁾.

J. Lavrijsen te Reusel vond noordelijk van *De Heikant* (afb. 1, nr. 9) een bekapte en gedeeltelijk gepolijste bijl van zwartgrijze, witgevekte vuursteen (zie afb. 5)¹²⁾.

Door de heer Ising te Reusel werd op een niet nader bekende vindplaats in deze gemeente een bijl van een zwarte steensoort (gabbro?) aangetroffen¹³⁾. Een lichtgrijze, in de top zwart gevlekte en geheel in facetten gepolijste vuurstenen bijl werd nabij de buurtschap *Kattenbosch* (afb. 1, nr. 11) gevonden door W. Lavrijsen¹⁴⁾.

Tot slot werd in de Lindestraat in de tuin van de familie Hendriks een witgrijze vuurstenen bijl gevonden. Deze is echter afkomstig uit de collectie van een vroeger in Reusel woonachtige Zwitserse arts¹⁵⁾. Het betreft hier dus een secundaire vondst en een herkomst uit Reusel is dan ook geheel onzeker. Behalve deze losse vondsten zijn uit de gemeente ook een aantal artefacten bekend die mogelijk van nederzettingsterreinen afkomstig zijn. Zeker is dit echter allerminst. Vast staat wel dat omvangrijke laat-Neolithische vondstconcentraties, zoals we die kennen uit o.a. Bladel en Bergeyk, in Reusel niet

Afb. 4: Neolithische werktuigen uit Reusel.

Schaal 1 : 1. Tek. Nico Arts.

1. driedoorn met afgebroken steel gev. ten westen van Het Kroonven. 2.

verbrande bladspits van De Moeren, 3. transversale spits van De Moeren, 4. gebroken klingmes van De Moeren, 5. bijl van kwartsiet van De Laagte.

voorkomen.

Tussen de vondsten van het hierboven beschreven Mesolithische vondst-complex van *De Moeren* bevinden zich ook enkele werktuigen van Neolithische ouderdom: een transversale pijlpunt (afb. 4, nr. 3), een gesteelde pijlpunt met twee weerhaken en mogelijk ook een bladspits en een fragment van een klingmes (afb. 4, nrs. 2 en 4) ¹⁶). Een zeer fraaie driedoorn met oppervlakteretouche (afb. 4, nr. 1) werd samen met enkele afslagen gevonden op een zandpad ten westen van het Bladelse *Kroonven* (afb. 1, nr. 12) ¹⁷).

Een andere (beschadigde) driedoorn met oppervlakteretouche is afkomstig van *De Peel* bij de brandtoren. Tussen de hier aangetroffen Mesolithische vondsten bevinden zich mogelijk nog enkele Neolithische schrabbers ¹⁸).

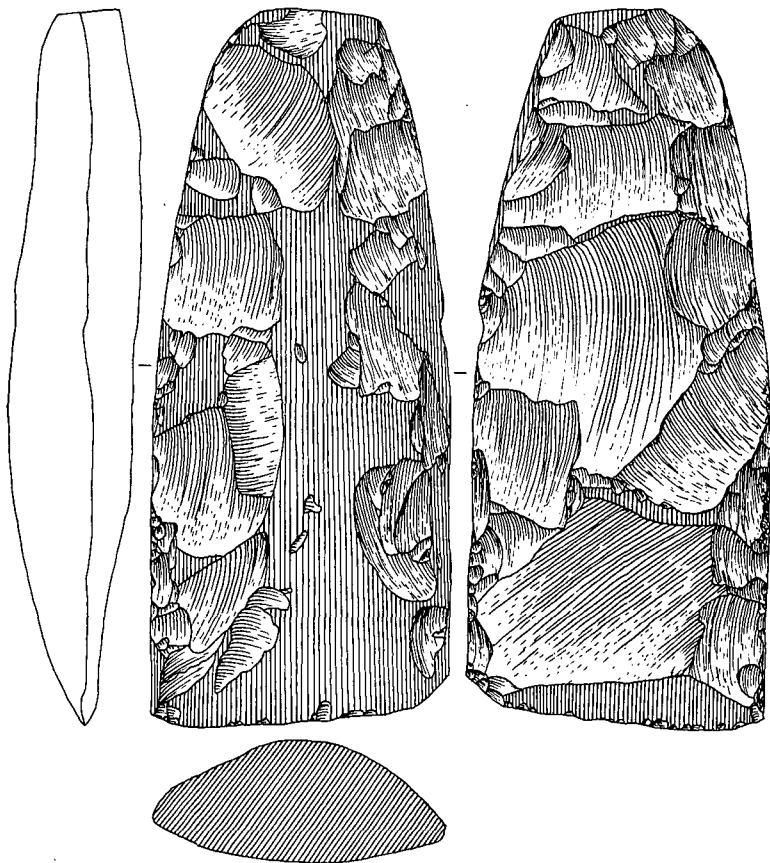
Tot slot werden in *Het Hoevenheike*, naast een transversale pijlpunt, een tweetal Neolithische bijlsplinters gevonden ¹⁹). Het betreft hier afslagen van secundair als kern gebruikte gepolijste bijlen. Bezien we nu het totaal der vondstperiode, dan constateren we dat aardewerk tot nu toe ontbreekt.

De Urnenveldentijd (1000-250 v. Chr.)

Overblijfselen uit de Vroege en Midden Bronstijd, de periode van de grote Kempische grafheuvels en de Hilversum-cultuur, zijn tot op heden uit Reusel niet met zekerheid bekend ²⁰).

De eerstvolgende dateerbare vondsten stammen uit de urnenveldentijd, de periode dat ons gebied deel uitmaakte van de „Niederrheinische Grabhügelkultur“. Specifiek voor deze cultuurgroep is vooral het dodenbestel: men cremeerde de overledenen en zette de crematiëresten (al of niet in urnen) bij onder lage, dicht opeen gelegen grafheuveltjes, de zg. urnenvelden. De urnenveldentijd duurde van de Late Bronstijd tot in de Midden IJzertijd.

Volgens Willem van Limpt uit Reusel, destijds ploegbaas bij de Heidemij, zouden bij de buurtschap *Kattenbosch* ooit urnen gevonden zijn ²¹). Tot op heden kon deze melding niet door vondsten worden bevestigd. Voorzichtigheid blijft hier dus op zijn plaats. Meer duidelijkheid bestaat over de vele honderden aardewerkfragmenten die vanaf 1973 op de hierboven al genoemde akker *De Laagte* werden verzameld. Het gaat hier echter om vondsten die door egalisatiewerkzaamheden eerder in deze eeuw van een hoge zandkop in een lager gelegen terrein zijn terechtgekomen ²²). Op typologische gronden laat het schervenmateriaal zich in de Vroege en mogelijk Midden IJzertijd dateren. Aanwezig zijn zowel scherven van besmeten als van gladwandig en gepolijst aardewerk. Eén scherf is versierd met Kalenderbergversiering, één met nagelindrukken op de wand, een andere met kamstreekversiering en twee met ingegroefde lijnen. Typisch zijn ook enkele randfragmenten van gladwandige gepolijste potten met een licht naar buiten staande hals, de zg. *Schrägrandurnen*, en een tiental fragmenten van *Harpstedt*-achtige potten. Deze laatste hebben veelal nagelindrukken op de rand, een tot aan de schouder geruwd oppervlak en in één geval op de scheiding van schouder en buik nog een rij nagelindrukken. Verder zijn een viertal oorfragmenten aangetroffen en scherven van schaalvormig aardewerk en

Afb. 5: *Vuurstenen bijl van De Heikant.*
Schaal 1 : 1. Tek. Nico Arts.

kommen met een afgerond profiel. Eén wandscherf heeft een vrij scherpe knik. Een meer bijzondere vondst vormt nog een fragment van een stenen naaldenslijper, die mogelijk tot deze periode behoort. Tot op heden is het niet duidelijk of de hier opgesomde vondsten tot de restanten van een nederzetting dan wel van een urnenveld gerekend moeten worden.

Het schervenmateriaal dat wat meer naar het noorden op *Het Hoevenheike* werd verzameld vertoont, hoewel kwantitatief van geringere omvang, eenzelfde beeld als het materiaal van De Laagte ²³). Het kan in dezelfde periode worden gedateerd. Ook hier is het echter niet duidelijk of we met een nederzetting of met een urnenveld te doen hebben.

De Romeinse Tijd (12 v. Chr. – 406 n. Chr.)

Van de hierboven genoemde vindplaatsen van materiaal uit de Vroege en Midden IJzertijd zijn geen vondsten bekend die typerend zijn voor de Late IJzertijd. Ook materiaal uit de Romeinse periode ontbreekt hier, uit-

gezonderd een randfragment van een groenglazene ribschaal dat op *De Laagte* werd gevonden ²⁴). De betekenis hiervan is ons echter niet duidelijk. Wel kennen we een inheemse nederzetting uit de Romeinse tijd aan *De Kruisstraat*, in de bebouwde kom van de gemeente (afb. 1, nr. 10). In het begin van deze eeuw maakte het terrein nog deel uit van een oud uitgestrekt akkercomplex. De nederzettingssporen uit de Romeinse tijd liggen dan ook „begraven” onder een dik esdek. De eerste vondsten dateren van 1969, toen in de tuin van de heer H. T. Castelijn, Kruisstraat 33a enige fragmenten van een wrijfschaal en van gevernist en met zand bestrooid aardewerk werden ontdekt, alsook sterk geroest ijzerwerk, sporen van brons en een meloenkraal met schuine ribbels ²⁵). Ook de inheemse waar ontbrak niet. Al deze vondsten kwamen te voorschijn bij het graven van een kuil van 2 x 3 meter op een diepte van 90 à 100 cm op de scheiding van geel dekzand en het zwarte esdek.

In maart 1978 kon ondergetekende zelf waarnemingen verrichten toen aan de Kruisstraat bouwputten voor nieuwe woningen werden gegraven. Onder een esdek van 70 tot 80 cm was duidelijk een oudere cultuurlaag waarneembaar.

Hieruit kwam wat Romeins materiaal (een terra sigillatascherfje, een randfragment van een kookpot met dekselgeul en een wandfragment van een pot van gevernist aardewerk met roulettering) alsook wat wandfragmenten van inheemse potten, zowel ruw- als gladwandige ²⁶). Het tot op heden verzamelde vondstmateriaal is niet toereikend om deze nederzetting nader te dateren. Een bewoning in de 2de eeuw lijkt echter het meest waarschijnlijk.

De Middeleeuwen (406 – 1500 n. Chr.)

De Merovingische tijd is weer een van de vondstloze perioden in het Reuselse verleden. Ook de Karolingische periode heeft ons tot op heden geen typerende vondsten opgeleverd. Wat dit laatste betreft mag m.i. in de toekomst veel verwacht worden van het systematisch verzamelen van de vroegste esdevondsten. Dit leverde in Reusel al op een aantal plaatsen scherven van *Pingsdorf*- en van *Andenne*-ceramiek op, respectievelijk te dateren rond de 11de en de 12de/13de eeuw ²⁷). Met de 12de eeuw zijn we dan eindelijk beland in de tijd dat de eerste schriftelijke gegevens over Reusel verschijnen ²⁸). Deze worden de komende eeuwen langzaam talrijker en maken de archeologische gegevens geleidelijk minder relevant:

Dit overzicht wil ik besluiten met de vondst van een viertal waterputten en een grote hoeveelheid 14de/15de-eeuwse aardewerkscherven, die in 1978 tevoorschijn kwamen tijdens ontgrondingswerkzaamheden op een akker bij de buurtschap *Holland* ²⁹). De putten waren alle opgebouwd uit heideplagen rustend op een ontspaakt wagenwiel, dat dan op de bodem van de put was geplaatst. Al het schervenmateriaal was afkomstig uit een ca. 1.50 m brede en 30 cm diepe kuil, met een vulling van vuilgeel zand. Een zgn. kaarsenbak van blauwgrijs aardewerk vormt het meest opmerkelijke stuk. Verder zijn aanwezig enkele borden met witgoed, een grote schaal en enkele potten met handvat, alles van rood aardewerk. Wellicht bevonden

zich hier in de Late Middeleeuwen enkele boerderijen die deel uitmaakten van het gehucht Holland.

In Reusel is nog nauwelijks systematisch gezocht naar oppervlaktevondsten en vond nog nooit een wetenschappelijke opgraving plaats. Ik spreek dan ook de hoop uit dat dit archeologisch overzicht een hanteerbaar uitgangspunt en een eerste aanzet zal vormen voor toekomstig onderzoek.

NICO ROYMANS

Met toestemming van redactie en auteur overgenomen uit:
„Van Gummigallegen” (uitg. Heemkunde Werkgroep Reusel, 1979)

Noten:

- 1) S.J. De Laet, *Prehistorische culturen in het zuiden der Lage Landen*, Wetteren 1974.
- 2) De exacte topografische plaatsbepaling van deze vindplaats luidt: kaartblad 56 F, co. 369,650 × 137,800. Al de vondsten bevinden zich thans nog in de collectie van de heer A. Jansen. Vgl. ook vondstmelding G. Beex in *Archeologisch Nieuws*, in *NKNOB* 1966, p. 19.
- 3) Hierop wijst het voorkomen van artefacten van Wommersomkwartsiet en de aanwezigheid van ondermeer een feuille de gui-spits.
- 4) De coördinaten luiden: kaartblad 51 C, 376,175 × 140,510 en 376,435 × 140,650. Van de eerste vindplaats (een bospad) komen een zeer fraaie, 13 cm lange klopsteen van kwarts, een geretoucheerd kernvernieuwingsstuk, 9 klingfragmenten (waarvan 5 van Wommersomkwartsiet) en 16 afslagen. Van de laatste vindplaats komen slechts een beschadigde B-spits en twee kling, waarvan een afgeknot. De vondsten bevinden zich in de verzameling Roymans, en werden verzameld vanaf 1972.
- 5) De coördinaten luiden: kaartblad 51 C, 375,850 × 140,925 (ten westen van het Buspad) en 51 C, 375,775 × 141,075 (ten oosten van het Buspad). Mogelijk gaat het hier om een aaneengesloten nederzettingsterrein. De vondsten werden vanaf 1973 verzameld en bevinden zich in de collectie Roymans. Van het materiaal dat komt westelijk van het Buspad noemen we 3 schrabbers, 2 geretoucheerde klingfragmenten en een combinatiewerktuig schrabberbeksteker. Oostelijk van het Buspad komen o.a. 2 schrabbers, 1 gekerfde afslag, 9 afslagen en 3 klingen. Op beide plaatsen is Wommersomkwartsiet aangetroffen.
- 6) Topografische plaatsbepaling: kaartblad 57 A, 372,325 × 140,650. Depot: collectie Roymans. Gevonden werden (vanaf 1975) 15 afslagen, 4 klingen, 1 geretoucheerde afslag en 7 schrabbers, waarvan 2 sterk gepatineerd.
- 7) Coördinaten: kaartblad 57 A, 371,200 × 140,275. In de collectie Roymans bevinden zich 2 klingfragmenten en een afslag (dit alles van Wommersomkwartsiet) van deze in 1974 ontdekte vindplaats.
- 8) Coördinaten: Kaartblad 56 F, 370,350 × 138,675. Depot: collectie Roymans. Vondsten (in 1974 verzameld): een schrabber, een fragment van een afgeknotte kling en een afslag.
- 9) De coördinaten luiden: kaartblad 50 H, 375,525 × 137,475. Gevonden werd 1 afslag, bewaard in de collectie Roymans.
- 10) Voor coördinaten zie noot 11. Vondsten: 15 afslagen (1 van Wommersomkwartsiet), 4 klingen (1 van Wommersomkwartsiet) en 2 kernen. Dit alles wordt bewaard in de verzameling Roymans. Over de vondstomstandigheden zie noot 24.
- 11) Topografische plaatsbepaling: kaartblad 51 C, 375,350 × 141,175. De bijl bevindt zich in de verzameling Roymans.
- 12) De coördinaten luiden (bij benadering): kaartblad 56 F, 373,725 × 138,250. De bijl bevindt zich in de verzameling van de heer A. Jansen, Reusel. Vgl. ook vondstmelding G. Beex in *Brabants Heem* 15, 1963, p. 138-139. De bijl wordt ook vermeld door A.D. Kakebeke in *De Acht Zaligheden*, p. 210 (Bijdragen tot de studie van het Brabantse Heem 12, Oisterwijk 1971).

- ¹³⁾ Zie vondstmelding G. Beex in *Brabants Heem* 16, 1964, p. 37 (met afb.) en A.D. Kakebeeke in *De Acht Zaligheden*, p. 210. In 1964 was de bijl in het bezit van de heer H. Jansen-Kox, Marialaan, Reusel. Bij navraag bleek deze thans te zijn zoekgeraakt. Wel kon de heer Jansen mededelen dat hij zelf de vinder van de bijl was, en dat de vindplaats „ergens tussen Hulsel en Reusel” lag.
- ¹⁴⁾ Vondstmelding G. Beex in *Brabants Heem* 19, 1967, p. 50 (met afb. op p. 51) en in *Archeologisch Nieuws* in *NKNOB*, 1967, p. 58.
- ¹⁵⁾ Mondelinge mededeling A. Jansen te Reusel, in wiens verzameling de bijl zich thans bevindt. Deze wordt vermeld door G. Beex in *Archeologisch Nieuws* in *NKNOB*, 1966, p. 88 en door A.D. Kakebeeke in *De Acht Zaligheden*, p. 210.
- ¹⁶⁾ Deze voorwerpen bevinden zich in de verzameling van de heer A. Jansen, uitgezonderd de gesteelde pijlpunt die door Leo Balmer uit Reusel werd ontdekt.
- ¹⁷⁾ Coördinaten: kaartblad 57 A, 371,850 x 141,630. Depot: collectie Roymans. De vondsten werden verzameld vanaf 1973.
- ¹⁸⁾ Voor de coördinaten en de bewaarplaats van de vondsten zie noot 6.
- ¹⁹⁾ De pijlpunt werd westelijk van het Buspad ontdekt, de bijlafsagen oostelijk hiervan. Voor de kaartcoördinaten vgl. noot 5.
- ²⁰⁾ Wel vertonen een zestal recentelijk gebroken scherven van een inheemse pot de typische kenmerken van de urnen van de Hilversumcultuur: dikwandig, verschaald met grove kwartskorrels en kleine krimp-scheurtjes aan het ruwe oppervlak. Het profiel laat zich echter niet reconstrueren. De scherven werden door ondergetekende aangetroffen op *Het Hoevenheike*, oostelijk van het Buspad, coördinaten 51 C, 375,775 x 141,075.
- ²¹⁾ Mondelinge mededeling G. Beex.
- ²²⁾ Coördinaten: kaartblad 51 C, 375,350 x 141,175. Depot: collectie Roymans. De hoge zandkop waar de vondsten oorspronkelijk vandaan komen, bevond zich direct ten westen van De Laagte. Op *Den Ossekant*, westelijk van de Laagte, werden ook een zestal wandfragmenten van inheems aardewerk verzameld. Coördinaten: kaartblad 51 c, 375,350 x 140,975.
- ²³⁾ Voor de coördinaten zie noot 5. Onder het schervenmateriaal, waarvan het meeste oostelijk van het Buspad werd aangetroffen, bevinden zich 1 oorfragment, fragmenten van schaalvormig aardewerk, van *Harpstedt*-achtige potten en verder 2 wandfragmenten met ingegroefde lijnen als versiering. Dit alles bevindt zich in de verzameling Roymans.
- ²⁴⁾ Voor de coördinaten zie noot 22. Depot: collectie Roymans.
- ²⁵⁾ Vgl. vondstmelding G. Beex in *Brabants Heem* 21, 1969, p. 76, en in *Archeologisch Nieuws*, in *NKNOB* 1969, p. 48. Deze vondsten zijn later grotendeels verloren geraakt. Slechts een deel van het schervenmateriaal bevindt zich thans nog bij de heer J. Castelijns. Ook in de collectie van de heer A. Jansen bevinden zich wat scherven van Romeins aardewerk (gladwandig wit), verzameld tijdens woningbouw aan de Kruisstraat. In het verleden zouden hier volgens hem al „potten” zijn gevonden, welke dan naar het nonnenklooster zijn gebracht en vervolgens zoekgeraakt. De coördinaten van de vondsten van 1969 luiden: kaartblad 56 F, 374,425 x 139,670.
- ²⁶⁾ Coördinaten: kaartblad 56 F, 374,350 x 139,725.
- ²⁷⁾ Vondsten werden gedaan op *Het Hoevenheike*, *De Laagte*, *De Kruisstraat* en *Den Ossenkant* (vgl. noot 22).
- ²⁸⁾ Voor de vroegste oorkonden betreffende Reusel zie H.P.H. Camps, *Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312*, dl. I. De Meierij van 's-Hertogenbosch, (nrs. 61, 79 en 75).
- ²⁹⁾ Coördinaten: kaartblad 50 H, 375,875 x 138,975. De potten zijn inmiddels in restauratie bij de ROB en door Jan Roymans en ondergetekende aan het Noord-Brabants Museum te 's-Hertogenbosch geschonken.
- ³⁰⁾ Ondergetekende is dank verschuldigd aan de heren J. Castelijns en A. Jansen uit Reusel en de heer G. Beex uit Geldrop voor de door hen verstrekte informatie. Tot slot wil ik ook Nico Arts bedanken voor het vervaardigen van de afbeeldingen.